

Aliona Grati, Chișinău.

Morile timpului – eseu de imagologie literară¹

dr. Amalia DRĂGULĂNESCU

C.S. III, Institutul de Filologie Română - Academia Română

Aparent complexată, de originea basarabeană, autoarea Aliona Grati etalează cu dezinvoltură critică valențele arhetipale, în sensul larg al cuvântului, deținute de localitatea Chișinău. Încă de la început, precizează, în legătură cu acest vehicul de semnificații culturale și geografice că: „Din anumite motive ale căror sensuri s-au pierdut în timp, orașul nu a beneficiat de o poveste a originii care să îl lege ancestral cu forța ei tainică și nelămurită de pământul acesta, nu a avut un mit fondator întreținut prin tradiție, ca râul Bâc pe care s-a așezat, spre exemplu. Vestea bună e că el a beneficiat și poate miza în continuare pe mitopoetica sa, adică pe acel segment narativ care, în înțelegerea dată de Tolkien, alcătuiește mitologia fictivă sau artificială a oamenilor de litere” (p. 7). Pluralitatea perspectivelor de receptare se relevă, așadar, din primele pagini, în care autoarea fixează *Trei orașe Chișinău* – unul observat la 1821 de către Alexandr Pușkin, altul remarcat de Alecu Mavrocosta la 1840 și cel din urmă, surprins de scriitorul Dumitru Moruzi, în romanul *Pribegi în țară răpită*. În acest sens, se conturează structura identitară a orașului Chișinău, așadar, prin ochii celor care au trecut prin oraș de-a lungul timpului, dar și aventura sa imagologică, după expresia Alionei Grati, adică „repertoriul de clișee, stereotipuri de percepție și prejudecăți colective, mai adesea intempestive” (p. 17). Cercetătoarea atrage din start atenția asupra faptului că cele mai multe istorisiri ale vizitatorilor de până la 1812 reprezintă breviare mai degrabă etno-culturale. De aceea, idealul exegetic al acestui volum este definit astfel: „Ne va interesa, în scrisul călătorilor străini, nu doar imaginea unui Chișinău privit, observat, ci și a unui Chișinău imaginat, visat, evocat, povestit, reconstituit în orizontul miturilor și al legendelor, reconsiderat estetic” (p. 18).

¹ Aliona Grati, *Chișinău. Morile timpului – eseu de imagologie literară*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2020, 368 p, ISBN 978-9975-54-508-2.

Mai întâi, o regiune clar-obscură, învolburată ori tulbure din istoria medievală a locului, având un caracter aproape destinal, este urmată de retragerea tătaro-mongolilor peste Nistru. Ca reper al căilor comerciale de atunci, așa-numitul Drum Moldovenesc, care lega orașul Lemberg de Marea Neagră, poartă în semnele unor adevărate vremuri de asuprire. O altă coordonată definitorie pentru zona chișinăuană este dominantă ortodoxă, marcată încă de la început în economia volumului, odată cu pelerinajul din anul 1419 al hagiului arhidiacon rus Zosima. Se pare că abia prin 1670, un misionar catol icalian Giovanni Batista del Monte, considera Chișinăul un oraș autentic, chiar denumindu-l ca atare. Oscilând între o urbe cu dezvoltare înceată și un simplu sat, acesta se mai remarcă și prin trăsătura multiculturalității, *o mulțime de noroade* atrăgându-i atenția și lui Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*: „Nesiguranța care plutea în atmosferă și fragilitatea localității”, două însușiri emblematice care persistă vreme îndelungată, sunt reliefate mai cu seamă în cadrul războiului ruso-turc, atunci când se vorbește de *cetatea* (fortificată a) *lui Potiomkin*. Mult mai târziu, La începutul secolului al XIX-lea, împotmolit în praf, noroi și cenușă, obișnuit cu vizitatori neinvitați năvălind pe neașteptate, orașul își visa liniștea și bunăstarea” (p. 47). Unul dintre trecătorii prin Chișinău de la acea epocă, generalul Alexandr Zaciuk, credea cu aroganță că orașul a fost „înființat” de Rusia pe un loc neînsemnat până atunci. Orgoliul de întemeietori al rușilor se va păstra, bineînțeles, până aproape de zilele noastre, după anii '90.

Autoarea observă, pe bună dreptate, că încă dinainte de 1818, a avut loc separarea negustoriei de țărănie, dar și a micii boierime de marea boierime, fidelă paradigmei slave. „(...) În aceste condiții, localitatea devenea mai atractivă pentru străini. Odată ajunși aici, unii funcționari cu varii misiuni, cărturari, diplomați, pelerini, aristocrați, medici și militari credeau de cuviință să își aștearnă, mai degrabă din obligație decât dintr-un îndemn al sufletului, impresiile și observațiile, proiectându-i orașului imagini alese sau închipuite, dar care se impuneau prin repetare și expresivitate în mentalitatea și imaginarul colectiv atât ale locului, cât și ale străinilor. În cercetarea științifică, mai exact în imagologie, aceste realități se numesc *imagotipuri* – indicând locuri comune de percepție culturală și ideologică a străinului” (p. 51). În continuare, este relatată prezența împăratului Alexandru I, autocrator al tuturor rușilor, rege al Poloniei și mare duce al Finlandei, la balul din 28 aprilie 1818, în casa boierului Teodor Krupenski, organizat de basarabienii tributari modului de viață otoman, încă neobișnuiți cu modelele civilizației rusești. Un alt renumit Alexandru, Ipsilanti, de data aceasta, face un popas mai lung în Chișinău, în primăvara-toamna lui 1821, iar în perioada Eteriei, orașul „a găzduit o colecție pestriță de serdari, postelnici, mitropoliți, arhimandriți, logofeți, vornici, alături de slugile lor, cămărași, funcționari, spătari, spătărese, vătavi, paharnici, hatmani, stolnicese, căminari, medelniceri, bani etc.” (p. 74). Cel de-al treilea Alexandr(u), receptor pasiv al zonei, din perspectivă a cercetătoarei, este reprezentat de extravagantul

poet Pușkin, pe atunci destul de tânăr, prea puțin impresionat de regiunea moldavă, închipuind, deci, o *Basarabie-pustiu* și un *Chișinău insuportabil*.

Exegeta arată o atitudine perfect echilibrată atunci când susține că istorisirile regăsite în acest colaj imagologic *nu avantajează orașul nostru și nici nu-i asigură un plus de demnitate și încântare*. În altă ordine de idei, casele vechi ocupă un loc special în cuprinsul volumului, ca receptacule grăitoare ale memoriei colective: vila lui Krupenski, casa lui Iordache Vartolomeu, conacul Katakazi, casa lui Zamfirache Ralea, dar și, cităm, misterioasa casă a grecului Mihalache Cațică (Cațichi), care găzduia loja francmasonică „Ovidiu”, unde se întruneau membrii emigranți din Grecia și Bulgaria (v. p. 107). Alteori, starea dezastruoasă a drumurilor se constituie într-un leitmotiv păstrat în imaginarul alterității până către zilele noastre. Aproape într-o relație de contiguitate se regăsește și trimiterea recurentă la viciul fundamental al basarabenilor, sintetizată în fraza *Călătorul explica degradarea și apatia locuitorilor indiferenți față de habitatul lor prin omniprezența alcoolului* (p. 110). În ceea ce privește clima specifică, este interesant de observat că unii remarcă asprimea crivățului provenit din Siberia, iar alții, blândețea vremii cu accente sudice, favorabilă colinelor încărcate de vii și pomi fructiferi. Prin 1856, orașul capătă relevanță în întinsul Imperiului Rus, devenind al cincilea ca mărime după populație, așa cum reiese și din lucrarea lui Nicolae Lașcu din 1912, *Basarabia la 100 de ani de alipire de Rusia. 1812–1912. O perspectivă geografică și istorică asupra situației regiunii*. „Pe la 1869, morfologia Chișinăului se schimba iarăși. Primind în sânul societății sale pe tinerii dvoreni, fii ai boierilor moldoveni, care se întorceau acasă de prin academiile și universitățile rusești metamorfozați” (pp. 143-144), mai adaugă cu aplomb critic Aliona Grati. Un reper aproape atemporal în cuprinsul Chișinăului este reprezentat de Catedrala Mitropolitană, loc încărcat de istorie și marcând trecerea prin oraș a țarinei Maria Alexandrovna, soția împăratului Alexandru al II-lea și mama împăratului Alexandru al III-lea. Tot acolo, zece ani mai târziu, se rostește *Înaltul Manifest de Declarație a războiului împotriva Turciei*. „În viziunea majorității vizitatorilor occidentali din vremea respectivă, orașul arăta încă rău, chiar și după ce străzile au început să-i fie pavate. În anii ‘60–‘70 ai secolului al XIX-lea, arterele principale i-au fost pietruite, unele din ele fiind iluminate de felinare cu lămpi de seu. Mai toate drumurile îi rămâneau însă neîntreținute și impracticabile. După niște ploii mai puternice, erau inundate de noroi cenușiu atât de tare, încât generau legende” (p. 163). Obscuritatea și mizerabilismul sunt, de altfel, principalele trăsături relevate de către exegetă. În aceeași paradigmă se situează însemnările prozatorului Vladimir Dedlov ori amintirile pictorului rus Mstislav Dobujinski. Mai târziu, imaginea Chișinăului revoluționar este ocultată de *simbolurile rusismului din Basarabia*, așa cum se regăsesc ele în 1912 în relatarea lui Gheorghe Chibănescu. Nu lipsesc din carte nici însemnările anecdotice, cum ar fi aceea că la împlinirea a 300 de ani de la înființarea dinastiei Romanovilor, țarul Nicolae al II-lea nu a reușit să

dezvelească așa cum se cuvine monumentul dedicat lui Alexandru I, toată suflarea interpretând acest lucru ca pe un semn de rău augur. Autoarea urmărește apoi o serie de notații memorialistice din scrierile lui Onisifor Ghibu, Romulus Cioflec, Alexandru Boldur, Gheorghe Bezviconi, O. Goga, Șt. Ciobanu, M. Sadoveanu, Al. Marghiloman, Tudor Arghezi, Ion D. Ștefănescu, Eugen Dârzeu, Ion Th. Simionescu, Petre Constantinescu-Iași, Eufrosinia Simionescu, Alexandru Robot, Laurențiu Fulga, Geo Bogza. La acesta din urmă se remarcă predilecția pentru înfățișarea vieții din *underground*, din bolgiile basarabene, pline de prostituate și de tâlhari, de soldați și boschetari, de perdanți și profitori. La alt nivel, vizita regelui Ferdinand și a reginei Maria în capitala Basarabiei, din perspectiva lui M. Sadoveanu, este prezentată cu atenție critică și lux de amănunte. În paginile următoare se regăsesc fragmente elocvente din jurnalul lui Gala Galaction despre acest oraș *ciudat și heteroclit*. „La începutul secolului al XX-lea, Chișinăul avea tot temeiul să pretindă o construcție simbolică a identității sale și chiar să aspire la demnitatea unei mitologii, fie una mult mai modestă în comparație cu marile orașe ale lumii. Între timp, în casele, grădinile și pe străzile lui s-au consumat drame copleșitoare, crime abominabile și pasiuni dogorătoare, s-au desfășurat povești de viață uimitoare și s-au afirmat destine excelente, îndemnând spiritele artiste să le înregistreze și să le povestească” (p. 259), mai consideră pe bună dreptate cercetătoarea. Ulterior, dedică o atenție specială scrierilor lui Virgil Gheorghiu în care este desfășurată drama capitalei basarabene sub ocupația bolșevicilor din anii '40. Imaginea de eternă victimă a Basarabiei se reîntâlnește odată cu fiecare evocare scriitoricească, și nu numai. În cele din urmă, hermeneuta este preocupată de *topos*-urile întemeietoare care se referă la acest oraș, precum râul Bâc, dealul Mazarachi, Cheiurile Bâcului și altele asemenea. În ceea ce privește istoria mai recentă, inclusiv din preajma anilor '90, notează cu acuitate și toleranță deopotrivă: „Epurările estetice și modificările de mentalitate colectivă după ce armata sovietică a mărșăluit în centrul orașului au pus în pericol reprezentările și poveștile Chișinăului de altădată. Mai ales că memoria cetățenilor din noul Imperiu a fost pigmentată cu nostalgii artificiale după faptele eroice ale bolșevicilor. Izolarea ideologică și fizică de restul Europei nu a oprit narațiunile Celuilalt despre capitala republicii sovietice socialiste, doar că le-au împins spre un imaginar sumbru, pe care nici „vitrina” cu modele oferite de oficialități nu l-au putut estompa. Acestea însă nu erau accesibile chișinăuienilor” (p. 339). Combinând analiza stilistică și interpretarea fenomenologică, profesoara Aliona Grati singularizează repere pentru reconstruirea unui Chișinău atemporal, dar frământat de evenimentele istoriei; multicultural, dar păstrând o incomparabilă identitate; cu trăsături rudimentare și o dezvoltare relativ lentă și, cu toate acestea, evidentă, mai ales în ultimele decenii. În total, cartea face trimitere la nu mai puțin de optzecișicinci de călători-scriitori care au vizitat Chișinăul în perioada 1665-1941, îmbogățind, astfel, coordonatele receptării în această privință.

Volumul capătă un plus de valoare și prin schițele, desenele, litografiile și fotografiile aparținând lui Auguste Raffet, Paul Lancrenon, Jean Raoult, Kurt Hielscher, Margaret Bourke-White, HannsHubmann Willy Pragher, ori extrase din publicațiile vremii, „Le Monde Illustré” și „The Graphic”, alcătuind, așadar, un album mitopoetic memorabil asupra orașului Chișinău și un îndrumar imagologic încărcat de semnificații.

